

بررسی ارتباط سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی

محمدعلی رضایی^۱، سکینه سبزواری^{۲*}، بهشید گروسی^۳

۱. کارشناس ارشد آموزش پزشکی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران
۲. دکترای تخصصی آموزش پرستاری، استادیار، گروه داخلی و جراحی، دانشکده پرستاری و مامایی رازی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران
۳. متخصص اعصاب و روان، استاد، مرکز تحقیقات علوم اعصاب، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران

• دریافت مقاله: ۹۳/۴/۱۸ آخرین اصلاح مقاله: ۹۳/۷/۲۲ • پذیرش مقاله: ۹۳/۷/۲۶

زمینه و هدف: سلامت معنوی جدیدترین بعد سلامت می‌باشد که در کنار ابعاد دیگر سلامتی قرار می‌گیرد و نیروی یگانه‌ای است که ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی را هماهنگ می‌کند. رفتارهای مدنی تحصیلی، رفتارهایی داوطلبانه، انسان‌دوستانه، ارزشی و اخلاقی هستند که اغلب بدون چشم‌داشت توسط دانشجویان به مرحله اجرا در می‌آید. پژوهش حاضر جهت بررسی ارتباط سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان انجام شد.

روش کار: این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بود و نمونه‌های آن را ۳۵۰ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان تشکیل دادند که به روش نمونه‌گیری نسبتی از ۷ دانشکده انتخاب شدند. ابزار پژوهش، پرسش‌نامه‌های سلامت معنوی Ellison و Paloutzian و رفتارهای مدنی تحصیلی بود. داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و تحلیلی در نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: سلامت معنوی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دو سطح متوسط و بالا و رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان نیز در سطح بالا بود. دانشجویان مقطع تحصیلی دکتری، مؤنث، متأهل و دارای سن بالاتر، سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی بالاتری داشتند. همچنین هرچه نمره سلامت معنوی دانشجویان بالاتر بود، نمره رفتارهای مدنی تحصیلی آنان نیز بیشتر بود.

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج مطالعه، به نظر می‌رسد ارزش‌های اخلاقی باید در عرصه تحصیل مورد توجه بیشتری قرار گیرد و دانشگاه‌ها به طور جدی برنامه‌های درسی مرتبط با اخلاق را به عنوان یک عامل اثرگذار ارزش‌های مثبت در بین دانشجویان معرفی کنند. همچنین با توجه به ارتباط سلامت معنوی دانشجویان با رفتارهای مدنی، با تقویت سلامت معنوی می‌توان انتظار داشت دانشجویان با بیشترین توانایی‌ها و اخلاق تحصیلی فارغ‌التحصیل و عهده‌دار تأمین سلامت عمومی اقشار جامعه گردند.

کلید واژه‌ها: رفتار مدنی تحصیلی، سلامت معنوی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان

*نویسنده مسئول: مرکز مطالعات و توسعه، پردیبه دانشگاه علوم پزشکی کرمان، ابتدای هفت باغ، کرمان، ایران

• تلفن: ۰۳۴-۳۱۳۲۵۳۲۱ • نمابر: ۰۳۴-۳۱۳۲۵۳۴۷

مقدمه

نظام آموزش عالی یکی از عناصر کلیدی توسعه انسانی در هر کشور می‌باشد (۱). آموزش علوم پزشکی بخشی از نظام آموزش عالی است که با حیات انسان‌ها سر و کار دارد و توجه به جنبه‌های کمی و کیفی آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (۲). از اصلی‌ترین مأموریت‌های مراکز آموزش عالی، توجه به خواسته‌ها و انتظارات دانشجویان می‌باشد (۳). زمانی که دانشجویان به دانشگاه می‌پیوندند، مجموعه‌ای از خواسته‌ها، نیازها و تجربیات گذشته که در مجموع انتظارات آن‌ها از دانشگاه را تشکیل می‌دهد، با خود به همراه می‌آورند. دانشجویان با مشکلات و موقعیت‌هایی مواجه می‌شوند که با مشکلات و موقعیت‌های اقرار غیر دانشجو متفاوت است (۴). از طرف دیگر، به دلیل شرایط خاص دوره دانشجویی از جمله دوری از خانواده، وارد شدن به مجموعه‌های بزرگ و پرتنش، مشکلات اقتصادی، نداشتن درآمد کافی و حجم زیاد درس، مستعد از دست دادن سلامت روان هستند. دانشجویان رشته‌های علوم پزشکی ضمن داشتن مشکلات سایر دانشجویان، مشکلات خاص خود مانند فشارهای روحی و روانی محیط بیمارستان و برخورد با مسایل و مشکلات بیماران را نیز دارند (۵) و با توجه به این که روزانه با استرس‌های شغلی زیادی مواجه می‌شوند، سلامت معنوی و جسمی‌شان به خطر می‌افتد (۶). از آن جایی که آنان در آینده عهده‌دار تأمین و ارتقای سلامت جامعه خواهند بود (۷)، انتظار می‌رود از سلامت روانی و خودتکایی بیشتری برخوردار باشند تا بتوانند توفیق روزافزونی در تحصیل و در نهایت در حرفه خود به دست آورند (۸).

سلامت معنوی جدیدترین بعد سلامتی است که ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی را هماهنگ می‌کند (۹). معنویت و سلامت معنوی می‌تواند از راه‌های مختلف مانند تبدلات روزانه با دیگران، تعاملات معنوی مشخص به وسیله عشق، احترام، اعتماد، صداقت و درستکاری، یکپارچگی، فداکاری و دلسوزی، ارتباط با یک خدای شخصی که فرد را می‌شناسد و

از او مراقبت می‌کند، تظاهر نماید (۱۰).

رفتارهای مدنی که با پا گذاشتن بشر به جوامع مدنی به وجود آمده‌اند (۱۱)، در مفهوم گسترده‌ای صرف نظر از زمینه و محیطی که در آن تحت مطالعه قرار می‌گیرند، مجموعه رفتارهایی هستند که طی آن فرد اقدام به انجام رفتارهایی فراتر از نقش‌های رسمی خود کرده، از این طریق بستر را برای مطلوب شدن فضای اجتماعی فراهم می‌کند (۱۳، ۱۲).

ابعاد رفتارهای مدنی شامل نوع دوستی (کمک به دیگران)، مسئولیت‌شناسی (درگیر شدن در رفتارهای نقش فراتر از حداقل سطح مورد نیاز)، جوانمردی (خودداری از شکایت در مورد مسایل کم‌اهمیت و پیش پا افتاده)، ادب (فراهم نمودن نکات یادآوری برای دیگران) و فضیلت مدنی (مسئولیت‌پذیری برای اداره جمعی سازمان) می‌باشد (۱۴).

رفتار مدنی یکی از ابعاد مهم جامعه‌شناختی سازمان‌های آموزشی از جمله دانشگاه‌ها می‌باشد (۱۵). در عرصه تحصیلی، رفتار مدنی به رفتارهای کمک‌کننده به همکار، سرپرست و دانشجو اطلاق می‌شود و از آن جمله می‌توان به کمک کردن به همکار با حجم بالای کار یا انجام تکالیف خاص برای دانشجویان با سطح علمی بالا یا پایین اشاره کرد (۱۶). شواهد نشان می‌دهد که رفتار مدنی وسیله‌ای برای جلوگیری از عدم صداقت دانشجویان و همچنین بهبود عملکرد علمی آن‌ها می‌باشد (۱۷). رفتارهای مدنی تحصیلی، رفتارهایی داوطلبانه، انسان‌دوستانه، ارزشی و اخلاقی هستند که اغلب بدون چشم‌داشت توسط دانشجویان به مرحله اجرا در می‌آید (۱۸).

با توجه به اهمیت رفتار مدنی در افزایش عملکرد فردی، تیمی و سازمانی، جستجوی مداوم راه‌های افزایش رفتار مدنی در بین دانشجویان مهم است تا آن‌ها برای رویارویی با آینده کاری‌شان آماده شوند (۱۹). نتایج مطالعه فراهانی‌نیا و همکاران با هدف تعیین و مقایسه سلامت معنوی دانشجویان سال اول و چهارم دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی نشان داد که ۹۸/۸۰ درصد دانشجویان سال اول و چهارم سلامت معنوی حد متوسطی داشتند (۲۰). عسگری و همکاران در

بخشی از آن‌ها باید در طول دوران تحصیل در دانشگاه ایجاد گردد. بنابراین انتظار می‌رود دانشجویان تحصیلات تکمیلی رفتارهای مدنی را در طی دوره تحصیلی آموخته باشند. یکی از ابعاد مهم سلامت معنوی، ارتباط با دیگران است و نحوه برقراری ارتباط با دیگران بر رفتارهای مدنی تحصیلی تأثیر می‌گذارد. با توجه به همه نکات ذکر شده، پژوهش حاضر جهت بررسی ارتباط سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان انجام شد.

روش کار

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بود که در آن ارتباط بین سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان در سال ۹۳-۱۳۹۲ مورد بررسی قرار گرفت. حجم نمونه پژوهش با در نظر گرفتن حداکثر خطای ۴ درصد و فاصله اطمینان ۹۵ درصد، ۳۳۵ نفر تعیین گردید که در نهایت به منظور افزایش اعتبار داده‌ها، ۳۵۰ نفر با توجه به تعداد دانشجویان دانشکده‌های مختلف و بر اساس فرمول تعیین نسبت، انتخاب شدند. تعداد مورد نیاز دانشجویان دانشکده‌ها به صورت تصادفی و با انجام قرعه‌کشی بر اساس لیست حضور و غیاب که آموزش تحصیلات تکمیلی در اختیار قرار داده بود، صورت گرفت.

به منظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌های سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی استفاده شد. پرسش‌نامه سلامت معنوی Ellison و Paloutzian شامل ۲۰ گویه است که ۱۰ گویه آن به سلامت مذهبی و ۱۰ گویه دیگر نیز به سلامت وجودی اختصاص دارد. نمره سلامت معنوی از مجموع نمرات این دو حیطه به دست می‌آید که محدوده آن ۱۲۰-۲۰ بود. در نهایت سلامت معنوی به سه سطح پایین (۲۰-۴۰)، متوسط (۴۱-۹۹) و بالا (۱۰۰-۱۲۰) تقسیم‌بندی شد (۲۵). Mauk پایایی این پرسش‌نامه را به روش ضریب Cronbach's alpha برای سلامت مذهبی ۰/۹۹، سلامت

پژوهشی با هدف بررسی رابطه اعتقادات مذهبی و خوش‌بینی با سلامت معنوی دانشجویان دانشگاه آزاد اهواز عنوان کردند که متغیرهای اعتقادات مذهبی و خوش‌بینی، پیش‌بینی کننده سلامت معنوی بودند (۲۱). Hsiao و همکاران نیز سلامت معنوی دانشجویان کارشناسی پرستاری و عوامل مؤثر بر آن را در تایوان بررسی کردند و اعلام نمودند که سلامت معنوی دانشجویان در حد متوسط است و خصوصیات دموگرافیک مانند سن، سطح تحصیلات، بومی بودن، سطح مذهبی بودن و فضای خانوادگی پیش‌بینی کننده سلامت معنوی هستند (۲۲).

گل‌پرور در مطالعه خود با هدف تعیین ارتباط اخلاق تحصیلی با فریبکاری تحصیلی نشان داد که اخلاق تحصیلی می‌تواند به عنوان یک متغیر واسطه‌ای، بسترساز پیشگیری از رفتارهای فریبکارانه شود (۱۸). Kutcher و همکاران در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیدند که اعتقادات مذهبی و سلامت معنوی نه تنها باعث بهبود نگرش‌های کاری می‌شود، بلکه با رفتارهایی از جمله رفتارهای مدنی ارتباط مثبتی دارد (۲۳). همچنین نتایج مطالعه Khalid و همکاران حاکی از آن بود که به طور کلی احتمال درگیر شدن افراد دارای وابستگی مذهبی بیشتر در رفتارهای مدنی، بیشتر است (۱۹).

دو دلیل مهم برای لزوم وجود رفتار مدنی در محیط تحصیلی وجود دارد: اول این که مؤسسات آموزشی می‌توانند محیطی ایجاد کنند که منجر به رفتار مدنی گردد و این به نوبه خود باعث کاهش موانع در میان افراد می‌شود. نکته دوم این که تأکید بر رفتار مدنی می‌تواند خشونت رفتاری را که در جامعه و به خصوص مؤسسات آموزشی در حال افزایش است، کاهش دهد (۲۴). همچنین در میان سطوح مختلف دانشگاهی، دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری به علت مسؤلیت‌هایی که بعدها در سطوح جامعه به عهده خواهند گرفت، از حساسیت خاصی برخوردار هستند و بسیاری از آنان مدیران و برنامه‌ریزان آینده خواهند بود. از طرف دیگر، جذب فارغ‌التحصیلان دانشکده‌ها و مراکز آموزش عالی کشور در بازار کار منوط به داشتن توانایی‌ها و ویژگی‌هایی است که

SPSS نسخه ۱۸ (version 18, SPSS Inc., Chicago, IL) و با استفاده از آمار توصیفی (توزیع فراوانی، میانگین و انحراف معیار) و تحلیلی (آزمون‌های ANOVA، Spearman و t) تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها

همه ۳۵۰ دانشجوی انتخاب شده در مطالعه شرکت کردند که ۵۵/۴ درصد دختر و ۴۴/۶ درصد پسر بودند. بیشتر دانشجویان را افراد مجرد (۵۸/۶ درصد) در محدوده سنی ۲۶-۳۰ سال (۶۶/۹ درصد) در مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد (۸۱/۴ درصد) تشکیل دادند. محل سکونت بیشتر دانشجویان خوابگاه (۵۶/۳ درصد) بود. از نظر دانشکده‌های محل تحصیل، دانشکده پزشکی ۱۱۹ نفر (۳۴/۰ درصد)، پرستاری ۷۸ نفر (۲۲/۳ درصد)، بهداشت ۷۸ نفر (۲۲/۳ درصد)، داروسازی ۱۰ نفر (۲/۹ درصد)، مدیریت ۵۲ نفر (۱۴/۸ درصد)، طب سنتی ۷ نفر (۲/۰ درصد) و مرکز مطالعات و توسعه ۶ نفر (۱/۷ درصد) دانشجوی در این مطالعه شرکت کردند.

پایین‌ترین نمره سلامت معنوی دانشجویان تحصیلات تکمیلی ۵۴، بالاترین نمره ۱۲۰ (حداکثر نمره ۱۲۰) و میانگین ($\pm$ انحراف معیار) کلی سلامت معنوی، $13/91 \pm 96/47$ به دست آمد. ۴۸/۹ درصد (۱۷۱ نفر) دانشجویان سلامت معنوی حد بالا و ۵۱/۱ درصد (۱۷۹ نفر) سلامت معنوی حد متوسطی داشتند و هیچ یک از دانشجویان سلامت معنوی پایینی نداشتند.

جهت مقایسه میانگین نمرات سلامت معنوی بر حسب ویژگی‌های فردی، از آزمون‌های آماری Independent t و ANOVA استفاده شد. تفاوت آماری معنی‌داری در مورد سن، جنس، وضعیت تأهل و مقطع تحصیلی مشاهده شد ($< 0/050$) (جدول ۱).

وجودی ۰/۹۳ و سلامت معنوی ۰/۹۷ گزارش کرد (۲۶). اله‌بخشیان و همکاران نیز پایایی این ابزار را به روش Cronbach's alpha برابر با ۰/۸۲ گزارش نمودند (۲۷). پرسش‌نامه رفتارهای مدنی تحصیلی شامل ۲۱ گویه در سه حیطه الف. یاری‌رسانی (۸ گویه)، ب. پایبندی به قواعد (۱۰ گویه) و ج. برقراری روابط صمیمانه (۳ گویه) بود. نمره رفتارهای مدنی تحصیلی از جمع امتیازات هر حیطه و تقسیم بر تعداد سؤالات آن و نمره نهایی رفتار مدنی تحصیلی از جمع میانگین نمره سه حیطه و تقسیم آن بر سه به دست آمد.

پایایی پرسش‌نامه رفتارهای مدنی توسط گل‌پرور به دو شیوه بازآزمایی (با استفاده از ۳۰ دانشجو و به فاصله دو هفته) و ضریب Cronbach's alpha مورد بررسی قرار گرفت که نمرات بازآزمایی برای سه حیطه پایبندی به قواعد، یاری‌رسانی و روابط صمیمانه به ترتیب ۰/۶۴، ۰/۴۳ و ۰/۵۴ و ضرایب Cronbach's alpha نیز به ترتیب برابر با ۰/۶۸، ۰/۶۳ و ۰/۶۲ به دست آمد (۱۸). در پژوهش گل‌پرور و همکاران، ۶ سؤال این پرسش‌نامه به طور مجدد مورد تحلیل عاملی اکتشافی قرار گرفت. نتایج حاصل از این تحلیل، ۶ سؤال این پرسش‌نامه را به طور مجدد بر یک عامل با Cronbach's alpha برابر با ۰/۸۱ قرار داد (۲۸).

ملاحظات اخلاقی معمول در پژوهش حاضر نیز مدنظر قرار گرفت؛ بدین صورت که مطالعه با معرفی‌نامه کتبی از دانشکده به اداره حراست دانشگاه، کسب اجازه از حراست، مراجعه به دانشکده‌ها با معرفی‌نامه رسمی، توضیح هدف از انجام پژوهش به دانشجویان و توضیح این که برای شرکت در پژوهش آزاد می‌باشند، شروع شد. سپس در صورت تمایل دانشجو به شرکت در تحقیق، پرسش‌نامه‌ها در اختیار آنان قرار گرفت و به آنان اطمینان داده شد که اطلاعات به دست آمده محرمانه خواهد ماند. داده‌ها بر اساس اهداف مطالعه توسط نرم‌افزار

جدول ۱: میانگین نمره سلامت معنوی بر اساس ویژگی‌های دموگرافیک دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان

ویژگی‌های فردی	میانگین $\pm$ انحراف معیار	سطح معنی‌داری (P)
سن (سال)	۲۰-۲۵	۹۸/۲ $\pm$ ۱۴/۲
	۲۶-۳۰	۹۳/۱ $\pm$ ۱۴/۲
	۳۱-۳۵	۱۰۱/۱ $\pm$ ۱۰/۰
	۳۶-۴۰	۹۹/۳ $\pm$ ۱۱/۸
	۴۱-۴۵	۱۰۲/۳ $\pm$ ۱۴/۸
جنس	مؤنث	۹۸/۶ $\pm$ ۱۲/۴
	مذکر	۹۳/۷ $\pm$ ۱۵/۱
وضعیت تأهل	مجرد	۹۴/۹ $\pm$ ۱۴/۲
	متاهل	۹۸/۶ $\pm$ ۱۳/۱
مقطع تحصیلی	کارشناس ارشد	۹۵/۱ $\pm$ ۱۴/۲
	دکتری	۱۰۲/۱ $\pm$ ۱۰/۴

هر یک از سه حیطه پابندی به قواعد، روابط صمیمانه و یاری‌رسانی در جدول ۲ آمده است.

در بررسی سطح رفتارهای مدنی تحصیلی در دانشجویان، میانگین کلی رفتارهای مدنی تحصیلی ۱۱۰/۲۴ بود. همچنین رفتار مدنی تحصیلی در سه حیطه بررسی شد که میانگین نمره

جدول ۲: میانگین و انحراف معیار و میانگین سه حیطه رفتارهای مدنی در دانشجویان تحصیلات تکمیلی

حیطه‌های رفتار مدنی تحصیلی	میانگین $\pm$ انحراف معیار	میانگین هر سؤال
یاری‌رسانی	۴۱/۷۱ $\pm$ ۷/۲۵	۵/۲۱
روابط صمیمانه	۱۳/۲۴ $\pm$ ۳/۲۳	۴/۴۱
پابندی به قواعد	۵۵/۲۸ $\pm$ ۷/۸۰	۵/۵۲
رفتارهای مدنی تحصیلی	۱۱۰/۲۴ $\pm$ ۱۴/۵۳	۵/۰۴

نشان داد که اختلاف معنی‌داری در مورد سن، جنس، وضعیت تأهل و مقطع تحصیلی وجود داشت ($P < ۰/۰۵۰$) (جدول ۳).

جهت مقایسه میانگین نمرات رفتار مدنی تحصیلی بر حسب ویژگی‌های فردی دانشجویان، آزمون‌های آماری Independent t و ANOVA مورد استفاده قرار گرفت. نتایج

جدول ۳: میانگین و انحراف معیار نمره رفتار مدنی تحصیلی بر اساس ویژگی‌های فردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان

ویژگی‌های فردی	میانگین $\pm$ انحراف معیار	سطح معنی‌داری (P)
سن (سال)	۲۰-۲۵	۱۰۸/۵ $\pm$ ۱۳/۹
	۲۶-۳۰	۱۰۸/۰ $\pm$ ۱۴/۸
	۳۱-۳۵	۱۱۶/۴ $\pm$ ۱۰/۷
	۳۶-۴۰	۱۱۳/۷ $\pm$ ۱۴/۶
	۴۱-۴۵	۱۲۱/۵ $\pm$ ۱۶/۰
جنس	مؤنث	۱۱۱/۶ $\pm$ ۱۳/۸

$P = 0.039, t = -2$	$10.8/4 \pm 15/2$	مذکر	
آزمون Independent t	$10.7/8 \pm 14/5$	مجرد	وضعیت تأهل
$P < 0.001, t = -3/9$	$113/6 \pm 13/9$	متأهل	
آزمون Independent t	$10.8/8 \pm 14/4$	کارشناس ارشد	مقطع تحصیلی
$P < 0.001, t = -3/7$	$116/2 \pm 13/2$	دکتری	

رفتارهای مدنی تحصیلی دارد؛ به این صورت که هر چه نمره سلامت معنوی بالاتر باشد، نمره مربوط به رفتار مدنی تحصیلی بیشتر می‌شود ($P < 0.050$) (جدول ۴).

جهت تعیین ارتباط بین سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی از ضریب همبستگی Spearman استفاده شد که نتایج نشان داد سلامت معنوی همبستگی معنی‌داری با

جدول ۴: ارتباط نمره سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی کلی و سه حیطه آن در دانشجویان تحصیلات تکمیلی

متغیرها	سلامت معنوی	رفتارهای مدنی تحصیلی	حیطه یاری‌رسانی	حیطه روابط صمیمانه	حیطه پابندی به قواعد
ضریب همبستگی Spearman	۱	۰/۴۳۴	۰/۳۲۳	۰/۳۱۲	۰/۲۲۰
معنی‌داری (دو دامنه)	-	< ۰/۰۰۱	< ۰/۰۰۱	< ۰/۰۰۱	< ۰/۰۰۱
ضریب همبستگی Spearman	۰/۴۳۴	۱	-	-	-
معنی‌داری (دو دامنه)	< ۰/۰۰۱	-	-	-	-
ضریب همبستگی Spearman	۰/۳۲۳	-	۱	۰/۲۸۱	۰/۵۱۷
معنی‌داری (دو دامنه)	< ۰/۰۰۱	-	-	< ۰/۰۰۱	< ۰/۰۰۱
ضریب همبستگی Spearman	۰/۳۱۲	-	۰/۲۸۱	۱	۰/۱۷۸
معنی‌داری (دو دامنه)	< ۰/۰۰۱	-	< ۰/۰۰۱	-	۰/۰۰۱
ضریب همبستگی Spearman	۰/۲۲۰	-	۰/۵۱۷	۰/۱۷۸	۱
معنی‌داری (دو دامنه)	< ۰/۰۰۱	-	< ۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	-

بحث و نتیجه‌گیری

بر آن را در تایوان بررسی کردند، سلامت معنوی دانشجویان در حد متوسط بود (۲۲)؛ در حالی که در مطالعه حاضر سلامت معنوی نزدیک به نیمی از دانشجویان در سطح بالا بیان شد که احتمال دارد به علت تفاوت سطح تحصیلات دو جامعه آماری با یکدیگر باشد. البته چنین نتایجی برای جامعه ما که مذهبی و متمایل به ارزش‌های معنوی هستند، بعید نیست و جو مذهبی در ایران ممکن است در پاسخدهی به سؤالات مؤثر باشد. همچنین با توجه به پایه‌های اعتقادی در جامعه ما و زمینه‌های معنوی دانشجویان، مطلوب بودن نمره سلامت معنوی دانشجویان تا حد زیادی به بستر اعتقادی دانشجویان

نتایج مطالعه حاضر نشان داد که سلامت معنوی دانشجویان در دو سطح متوسط و بالا قرار داشت. فراهانی‌نیا و همکاران در مطالعه خود با هدف تعیین و مقایسه سلامت معنوی دانشجویان سال اول و چهارم پرستاری بیان کردند که ۹۸/۸۰ درصد از دانشجویان سلامت معنوی حد متوسطی داشتند (۲۰). در مطالعه مصطفی‌زاده و اسدزاده نیز ۹۴/۷۳ درصد از دانشجویان رشته مامایی سلامت معنوی حد متوسطی را گزارش کردند (۲۹). Hsiao و همکاران در مطالعه خود که سلامت معنوی دانشجویان کارشناسی پرستاری و عوامل مؤثر

بستگی دارد.

نتایج حاصل از بررسی رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی، میانگین نمره ۵/۰۴ را به عنوان سطح بالای رفتار نشان داد. گل‌پرور و همکاران میانگین نمره رفتارهای مدنی تحصیلی را ۴/۸ (سطح متوسط) گزارش کردند (۲۸) که با مطالعه حاضر همخوانی ندارد. علل مختلفی مانند تک رشته‌ای بودن (علوم تربیتی)، تفاوت سطح تحصیلات (کارشناسی) و سن نمونه مورد پژوهش می‌تواند از علل تفاوت دو مطالعه باشد. در مطالعه حاضر رفتار مدنی تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در سه حیطه بررسی شد که میانگین نمره در حیطه‌های پایبندی به قواعد، روابط صمیمانه و یاری‌رسانی به ترتیب ۵/۵۲، ۴/۴۱ و ۵/۲۱ به دست آمد که با نتایج مطالعه گل‌پرور که میانگین نمره را در سه حیطه پایبندی به قواعد، روابط صمیمانه و یاری‌رسانی به ترتیب ۵/۳۶، ۳/۶۸ و ۵/۳۷ ذکر کرده بود (۱۸)، همخوانی داشت.

نتایج حاصل از بررسی ارتباط سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی نیز نشان داد که سلامت معنوی با رفتارهای مدنی تحصیلی همبستگی معنی‌داری دارد ($P < ۰/۰۵۰$). Kutcher و همکاران در مطالعه خود دریافتند که اعتقادات مذهبی و سلامت معنوی نه تنها باعث بهبود نگرش‌های شغلی می‌شود، بلکه با رفتارهایی از جمله رفتارهای مدنی ارتباط مثبتی دارد (۲۳). Khalid و همکاران بیان کردند که به طور کلی احتمال درگیر شدن دانشجویان دارای وابستگی مذهبی بیشتر در رفتارهای مدنی، بیشتر است (۱۹). Cary نیز در مطالعه‌ای که خصوصیات تشکیل دهنده رفتار مدنی دانشجویان آمریکا را بررسی کرد، به این نتیجه رسید که دانشجویان وابستگی مذهبی بالاتر، سطح رفتار مدنی بالاتری را بروز می‌دهند (۳۰). تمام مطالعات ذکر شده (۳۰، ۲۳، ۱۹) تأیید کننده نتیجه مطالعه حاضر مبنی بر وجود رابطه مثبت بین سلامت معنوی و رفتارهای مدنی بود.

نتایج مطالعه حاضر حاکی از آن بود که سلامت معنوی دانشجویان دختر بالاتر از دانشجویان پسر می‌باشد و با نتایج

مطالعات جعفری و همکاران (۳۱)، رحیمی (۳۲) و McSherry و همکاران (۳۳) که بیان نمودند زنان نسبت به مردان نمره سلامت معنوی بالاتری دارند، مطابقت دارد. همچنین نمره سلامت معنوی در دانشجویان با سن بالاتر، بیشتر بود که این یافته با نتیجه تحقیق Hsiao و همکاران (۲۲) همخوانی دارد، اما با نتایج مطالعات مصطفی‌زاده و اسدزاده (۲۹) و رحیمی (۳۲) که نشان دادند بین سلامت معنوی و سن رابطه‌ای وجود ندارد، همسو نیست. شاید دلیل تفاوت نتایج به علت تفاوت جامعه آماری باشد؛ چرا که دانشجویان تحصیلات تکمیلی اغلب دارای سن بالاتری هستند. سلامت معنوی دانشجویان متأهل نیز بالاتر از دانشجویان مجرد بود که با یافته‌های مطالعات مصطفی‌زاده و اسدزاده (۲۹) و رحیمی (۳۲) که بیان کردند بین سلامت معنوی و وضعیت تأهل رابطه‌ای وجود ندارد، مطابقت ندارد. شاید دلیل این تفاوت نتایج نیز به علت تفاوت جامعه آماری باشد؛ چرا که به دلیل سن بیشتر دانشجویان تحصیلات تکمیلی، تعداد متأهلین هم بیشتر است. سلامت معنوی دانشجویان دکتری نیز بالاتر از دانشجویان کارشناسی ارشد گزارش شد که با مطالعه Hsiao و همکاران که گزارش کردند سطح تحصیلات پیش‌بینی کننده سلامت معنوی است (۲۲) و همچنین McSherry و همکاران که بیان نمودند دانشجویان با مدرک تحصیلی بالاتر، کمتر نگران مسایل معنوی هستند (۳۳)، همسو می‌باشد. در نهایت محل سکونت دانشجویان تأثیری بر سلامت معنوی نداشت که در مطالعات مختلف به این نکته اشاره نشده است.

در مورد نتایج به دست آمده از بررسی ارتباط رفتارهای مدنی تحصیلی دانشجویان با ویژگی‌های فردی، دانشجویان دختر سطح رفتارهای مدنی تحصیلی بالاتری داشتند. با توجه به مطالعات محدود در زمینه رفتارهای مدنی در محیط‌های تحصیلی به خصوص دانشگاه‌ها، نتایج مطالعه حاضر با نتایج مطالعات در سطح دبیرستان‌ها و دیگر مؤسسات مقایسه گردید. Organ و Ryan معتقد هستند که جنسیت یکی از پیش‌بینی کننده‌های رفتار مدنی می‌باشد؛ به صورتی که انتظار می‌رود

رسیدن به سطح برتر عملکرد تحصیلی در مؤسسات آموزش عالی به اندازه حفظ ارزش‌ها، اخلاق و رفتارهای مثبت اهمیت دارد. در نتیجه آموزش عالی نیازمند افزایش تمرکز بر روی آموزش اخلاق در برنامه‌ها و پروژه‌های علمی برای دانشجویان کارشناسی و تحصیلات تکمیلی می‌باشد. با توجه به نتایج مطالعه حاضر و ارتباط سلامت معنوی و رفتارهای مدنی، اگر اعتقادات مذهبی و رفتارهای مدنی در کنار هم تقویت گردد، کارمندان بهتری در آینده تربیت می‌شوند. این هدف را می‌توان تا حدودی با ارزیابی سطح اعتقادات مذهبی و رفتار مدنی دانشجویان در حال تحصیل و طراحی برنامه‌های آموزشی مداخله‌ای مناسب جهت جایگزینی ارزش‌های خوب در بین دانشجویان محقق کرد. از این‌رو ارزش‌های اخلاقی باید در عرصه تحصیل مورد توجه قرار گیرد و دانشگاه‌ها به طور جدی برنامه‌های درسی مرتبط با اخلاق را به عنوان راه جایگزین ارزش‌های مثبت در بین دانشجویان معرفی کنند (۱۹).

رفتارهای مدنی در هر عرصه و محیطی که باشند، پیشایندها و پیامدهایی دارند. از مهم‌ترین پیشایندهایی که تاکنون برای درگیر شدن افراد در رفتارهای مدنی از آن‌ها یاد شده است، عدالت و اخلاق می‌باشد. در کنار اخلاق تحصیلی، یکی دیگر از مفاهیمی که با تحصیل علم و دانش ارتباط تنگاتنگ و نزدیکی دارد، عدالت است. به باور بسیاری از صاحب‌نظران حوزه عدالت، این پدیده در اغلب جوامع دنیا یک ارزش اخلاقی محسوب می‌شود (۲۲، ۱۷). عدالت به عنوان یک ارزش اخلاقی بسیار با اهمیت با افرادی که نشانه‌های عدالت را تجربه می‌کنند، دارای اهمیت ارزش‌های اخلاقی در محیط‌های مختلف از جمله محیط‌های تحصیلی است. اهمیت داشتن ارزش‌های اخلاقی ابتدا سطح اخلاق تحصیلی دانشجویان را تقویت می‌کند و سپس اخلاق تحصیلی تقویت شده در اثر عدالت آموزشی، زمینه را برای تقویت رفتارهای مدنی تحصیلی به عنوان رفتارهایی با بنیان‌های اخلاقی و ارزشی فراهم خواهد کرد (۱۸). در نتیجه با کاربرد رفتار مدنی،

زنان در مقایسه با مردان، رفتار مدنی بیشتری را بروز دهند (۳۴). پژوهشگران متعددی از جمله Cary (۳۰)، Mclean و Kidder (۳۵)، قلی‌پور و پیران‌نژاد (۳۶)، کاظمی و گرجی (۳۷)، جنا آبادی و همکاران (۳۸)، Esnard و Jouffre (۳۹) و نمازی (۴۰) همگی بر این عقیده هستند که میانگین نمره رفتار مدنی در زنان بیشتر از مردان است و این یافته با نتایج مطالعه حاضر همخوانی دارد، اما با این وجود نتایج مطالعه حاضر با نتایج مطالعه Justin که نشان داد رفتار مدنی سازمانی مردان بالاتر است (۴۱) و یافته‌های مطالعات Blanchard (۴۲) و Ehtiyar و همکاران (۴۳) که بیان کردند هیچ ارتباطی بین رفتار مدنی سازمانی بر اساس جنسیت وجود ندارد، مغایر بود.

دانشجویان محدوده سنی ۴۵-۴۱ سال بالاترین سطح رفتارهای مدنی را داشتند که در راستای نتایج مطالعات Ehtiyar و همکاران (۴۳) و نمازی (۴۰) می‌باشد. آنان نشان دادند رفتار مدنی سازمانی دانشجویان با افزایش سن، بالاتر می‌رود (۴۳، ۴۰). البته انتظار می‌رود که با افزایش سن دانشجویان، علایق اجتماعی آن‌ها تغییر کند و به جستجوی کار بپردازند و در نتیجه رفتار مدنی آن‌ها نیز تحت تأثیر قرار گیرد. افراد متأهل نیز در مقایسه با افراد مجرد، سطح رفتار مدنی تحصیلی بالاتری داشتند. نمازی در مطالعه خود بیان نمود که رفتار مدنی در معلمان مجرد بالاتر از معلمان متأهل است (۴۰) که با مطالعه حاضر مغایرت دارد. شاید دلیل این اختلاف در تفاوت جامعه آماری دو مطالعه باشد. دانشجویان مقطع دکتری در مقایسه با دانشجویان کارشناسی ارشد رفتارهای مدنی بالاتری را بروز دادند که با نتایج مطالعات کاظمی و گرجی (۳۷) و Justin (۴۱) که اعلام کردند میانگین رفتار مدنی در افراد با مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر بیشتر از افراد با مدرک لیسانس و دیپلم می‌باشد، همخوانی داشت. در نهایت نتایج مشخص کننده آن بود که محل سکونت دانشجویان تأثیری بر رفتارهای مدنی تحصیلی آنان ندارد و در هیچ یک از مطالعات ذکر شده نیز به این نکته اشاره نشده بود.

دانشجویان نیروی انسانی آینده سازمان‌ها هستند. بنابراین

پژوهش حاضر با استفاده از پرسش‌نامه و به صورت خوداظهاری دانشجویان صورت گرفت، توصیه می‌شود جهت بررسی رفتارهای مدنی، از استادان و یا دانشجویان در مورد همکلاسان نظرسنجی صورت گیرد. همچنین پژوهشی در دانشجویان مقطع کارشناسی به ویژه با دیدگاه مقایسه بین سال اول ورود به دانشگاه و سال آخر انجام شود. در این صورت بهتر می‌توان در مورد این که دانشگاه چه تأثیری بر سلامت معنوی و رفتارهای مدنی داشته است، قضاوت کرد.

سپاسگزاری

مقاله حاضر حاصل پایان‌نامه دانشجویی در مقطع کارشناسی ارشد بود. بدین‌وسیله نویسندگان از مسؤولین و دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم پزشکی کرمان که صمیمانه در این مطالعه شرکت نمودند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

References:

1. Baron A. Behavior in organization. New York: Ally and Bacon Inc; 2006.
2. Seif A. Modern educational psychology. 8th Ed. Tehran: Doran; 2011: 258-263 and 515. [In Persian]
3. Soltani T, Jamali M. Investigating of the relationship between social capital and mental health participants: students of the social sciences department, Shiraz University. J Management Dev Process. 2008; 21(2): 108-21. [In Persian]
4. Ross SE, Niebling BC, Heckert TM. Sources of stress among college student. Soc Psychol. 1999; 61(5): 841-6.
5. Narimani A, akbarzadeh M, Hamzeh M. Evaluation of general health in medical students of AJA University of medical sciences, 2009. Ann Mil Health Sci Res. 2010; 8(1):49-55. [In Persian]
6. Bagheri F, Akbarizadeh F, Hatami H. The relationship between spiritual intelligence and happiness on the nurse staffs of the Fatemeh Zahra Hospital and Bentolhoda Institute of Boushehr City. Iran South Med J. 2011; 14(4): 256-63. [In Persian]

احتمال درگیر شدن دانشجویان در یک تجربه کامل دانشگاهی افزایش می‌یابد (۳۰).

نتیجه‌گیری نهایی

با توجه به نتایج مطالعه حاضر، سطح سلامت معنوی دانشجویان در دو سطح متوسط و بالا و همچنین رفتار مدنی تحصیلی دانشجویان در سطح بالا گزارش شد. سطح سلامت معنوی و رفتارهای مدنی تحصیلی در دانشجویان مؤنث، متأهل، سن بالاتر و مقطع تحصیلی دکتری، بالاتر بود. هر چه سلامت معنوی دانشجویان بالاتر باشد، رفتارهای مدنی تحصیلی بالاتری را بروز می‌دهند. از این‌رو توجه به بعد سلامت معنوی دانشجویان می‌تواند زمینه افزایش سطح رفتارهای مدنی تحصیلی را به دنبال داشته باشد که در نتیجه دانشجویان با بیشترین توانایی‌ها فارغ‌التحصیل و عهده‌دار تأمین سلامت عمومی اقشار جامعه می‌گردند. با توجه به این که

7. Ansari H, Bahrami L, Akbarzadeh L, Bakhshani N. Assessing spiritual wellbeing of students of zahedan university of medical sciences and factors affecting it. Zahedan J Res Med Sci. 2007; 9(4):295-304.
8. Zare N, Daneshpazhooh F, Amini M, Razeghi M, Fallahzadeh M. The Relationship between Self-esteem, General Health and Academic Achievement in Students of Shiraz University of Medical Sciences. Iran J Med Educ. 2007; 7(1): 59-67. [In Persian]
9. Rezaei M, SeyedFatemi N, Hoseini F. Spiritual well-being in cancer patients who undergo chemotherapy. Hayat. 2008; 14(4): 33-9. [In Persian]
10. Omidvari S. Spiritual wellbeing, Concepts and Challenges. Specialized Quarterly of Quranic Interdisciplinary Researches. 2008; 1(1): 5-17. [In Persian]
11. Cichy RF, Cha JM, Kim SH. The relationship between organizational commitment and contextual performance among private club leaders. Int J Hosp Manag. 2009; 28(1): 53-62.
12. DiPaola M, Hoy W. Organizational citizenship of faculty and achievement of high school students. High School J. 2005; 88(3): 35-44.

13. DiPaola MF, Hoy WK. School characteristics that foster organizational citizenship behavior. *J School Leadership* 2005; 15(4): 308-26.
14. Appelbaum S, Bartoloumucci N, Beaumier E, Boulanger J, Corrigan R, Dore I, et al. Organizational citizenship behavior: a case study of culture, leadership and trust. *Manag Decision*. 2004; 42(1): 13-40.
15. Spreitzer G, Sonenshein S. Toward the construct definition of positive deviance. *Am Behav Sci*. 2004; 47(6): 828-47.
16. Somech A, Drach-Zahavy A. Understanding organizational citizenship behavior in schools: The relationships between job satisfaction, sense of efficacy and teachers' extra-role behavior. *Teaching and Teacher Education*. 2000; 16(5-6): 649-59.
17. Baker T, Hunt T, Andrews M. Promoting ethical behavior and organizational citizenship behaviors: The influence of corporate ethical values. *J Business Res*. 2006; 59(7): 849-857.
18. Golparvar M. The role of academic ethics, justice and injustice in academic education in civil behavior. *New J Sci Educ*. 2010; 5(4): 25-41. [In Persian]
19. Khalid S, Norshimah A, SinthaMadar A, Ismail M. Undergraduates' organizational citizenship behavior: the role of religiosity. *Int J Academic Res Business Soc Sci*. 2013; 3(7): 572-84.
20. Farahaninia M, Abbasi M, Giouri A, Haghani H. Nursing Students' Spiritual Well-Being and Their Perspectives Towards Spirituality and Spiritual Care Perspectives. *Iran J Nurs*. 2006; 18(44): 7-14. [In Persian]
21. Asgari P, RoshaniKh, Mehri A. The relationship between religious beliefs and spiritual health optimism in Ahvaz University Students. *New Findings in Psychology*. 2009; 4(10): 27-39. [In Persian]
22. Hsiao YC, Chiang HY, Chien LY. An exploration of the status of spiritual health among nursing students in Taiwan. *Nurse Educ Today*. 2010; 30(5): 386-92.
23. Kutcher E, Bragger J, Rodriguez-Srednicki O, Masco J. The role of religiosity in stress, job attitudes, and organizational citizenship behavior. *J Business Ethics*. 2010; 95(2): 319-37.
24. Ivan D, Gergana V. Organizational Citizenship Behavior and Satisfaction with Coworkers among Bulgarian Teaching Staff. *Baltic J Career Educ Manag*. 2013; 1(1): 40-7.
25. Moghimian M, Salmani F. Studying correlation between Spiritual wellbeing and hope of cancer patients admitted to the Seyedolshohada medical center affiliated with the Isfahan Medical University. *Baltic J Career Educ Manag*. 2012; 6(3): 40-5. [In Persian]
26. Mauk K. No spirituality nursing in nursing practice. 2th ed. Philadelphia: Lippincott company; 2004:1960-99.
27. Allah Bakhshian M, Jafarpour M, Parvizi M, Haghani M. A Survey on relationship between spiritual wellbeing and quality of life in multiple sclerosis patients. *Zahedan J Res Med Sci*. 2010; 12(3): 20-33. [In Persian]
28. Golparvar M, Javadian Z, Mesbahi M. Structural patterns related to educational equity and academic satisfaction, outcomes, and academic citizenship behaviors. *J Modern Thoughts Educ*. 2011; 7(1): 87-102. [In Persian]
29. Mostafazadeh F, Asadzadeh F. Assessing spiritual wellbeing of midwifery students. *J Health Care*. 2012; 14(1-2): 55-60. [In Persian]
30. LeBlanc CJ. Characteristics shaping college student organizational citizenship behavior. *Am J Business Educ*. 2014; 7(2): 99-108.
31. Jafari E, Dehshiri G, Eskandari H, Najafi M, Heshmati R, Hoseinifar J. Spiritual well-being and mental health in university students. *Procedia Soc Behav Sci*. 2010; 5(1): 1477-81.
32. Rahimi N. (dissertation). The study of spiritual intelligence and spiritual well being in nursing and midwifery students of Razi School of Kerman University of Medical Sciences and their attitude toward spirituality and spiritual care. Kerman: Kerman University of Medical Sciences; 2012. [In Persian]
33. McSherry W, Gretton M, Draper P, Watson R. The ethical basis of teaching spirituality and spiritual care: A survey of student nurses perceptions. *Nurse Educ Today*. 2008; 28(8): 1002-8.
34. Organ D, Ryan K. A meta-analytic review of attitudinal and dispositional predictors of organizational citizenship behavior. *Personnel Psychology*. 1995; 48(4): 775-802.

35. Kidder D, Mclean J. The good soldier: Who is s(h)e? *J Organizational Behav.* 2001; 22(8): 939-59.
36. Gholipour A, Pirannejad A. Investigated the effects of self-righteousness in the creation of educational institutions. *Human Sci Bulletin.* 2007; 53(Sociology Supplement): 357-74. [In Persian]
37. Kazemi R, Gorji M B. Evaluating the relationship between job burnout and organizational citizenship behavior: A study of Industry, Mine and Trade organizations employee. *Arab J Business Manag Review.* 2013; 2(8): 50-61.
38. Jenaabadi H, Okati E, Sarhadi A. Organizational Citizenship Behavior, Job Satisfaction and Commitment to School: Is There Any Significant Difference between Male and Female Teachers? *World J Educ.* 2013; 3(3): 75-81.
39. Esnard C, Jouffre S. Organizational citizenship behavior: Social valorization among pupils and the effect on teachers' judgments. *Eur J Psychol Educ.* 2008; 23(3): 255-74.
40. Namazzi C. (dissertation). Teacher competences, Organizational citizenship behaviors and performance of teachers in secondary schools. Kampala: Makerere University; 2011.
41. Justin A. (dissertation). Organizational citizenship behavior at catholic institutions of higher education: Effect of organizational commitment, interpersonal and system level trust. Iowa City: University of Iowa; 2013.
42. Blanchard A. (dissertation). Communication satisfaction, organizational citizenship behavior and the relationship to student achievement in high schools. South San Francisco: Northern Arizona University; 2012.
43. Ehtiyar V, Alan A, Omuris E. The role of organizational citizenship behavior on university student's academic success. *Tourism Hosp Manag.* 2010; 6(1): 47-61.